

Naxçıvan İslam Mədəniyyətinin Paytaxtıdır

Naxçıvan Azərbaycan xalqının tarixini əks etdirən abidələri özündə cəmləşdirən bir diyardır. Bu kiçik ərazidə həddindən çox dünya miqyaslı tarix-memarlıq abidələri yaşayıb və bu gün də yaşayır. Onların hər biri Azərbaycan xalqının həm tarixini, həm mədəniyyətini, həm də adət-ənənələrini göstərən abidələrdir.

Heydər ƏLİYEV

Naxçıvan ərazisi antik, orta əsrlər, yeni və müasir dövr maddi-mədəniyyət nümunələri və tarixi abidələri ilə təkcə Azərbaycanın, türk-islam aləminin deyil, həm də dünyanın ən qədim yaşayış məskənlərindəndir. Aparılmış elmi tədqiqatlar sübut edir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının yerləşdiyi ərazi bəşər sivilizasiyasının mühüm ocaqlarından biri olmuşdur. Bu ərazi antik, orta əsrlər və müasir dövr mədəniyyət nümunələri və tarixi abidələrlə - ilk insanların yaşadığı mağaralar, qədim yaşayış yerləri, qədim şəhərlər, möhtəşəm qalalar, xatirə memarlığının ən mükəmməl nümunələri olan türbələr və təkrarsız təbiət abidələri ilə zəngindir.

VII yüzillikdən etibarən müsəlman Şərqişində təşəkkül tapan sufi təriqətləri Azərbaycanda və eləcə də Naxçıvanda geniş yayılmışdır. Bu təriqətlərə rəhbərlik edən şeyxlər bir sıra yaşayış məskənlərində öz yaşayış, ibadət, zikr və təhsil mərkəzlərini qurur, ətraflarına müridlər toplayır, ideyalarını mənimsədir, onlar vasitəsilə yerli əhali arasında və ətraf ölkələrdə yayırdılar. Orta əsrlərdə Naxçıvanda çoxlu belə xanəqahlar yaradılmışdır. Bunlardan Naxçıvan və Ordubad şəhərlərindəki xanəqahları, Culfa bölgəsindəki Əlinəcəy xanəqahını və başqalarını misal göstərmək olar. Məşhur sufi şeyxlərinin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərən bu xanəqahlar müsəlman Şərqişin böyük xanəqahları ilə sıx əlaqədə olmuş, Azərbaycandan və qonşu ölkələrin sosial-siyasi və ideoloji həyatında mühüm rol oynamışlar.

Naxçıvanın tarix-memarlıq və mədəniyyət abidələri arasında Eldənizlər dövrü tikintilərin özünəməxsus yeri vardır. Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin yaranması Eldənizlər sülaləsinin banisi Atabəy Şəmsəddin Eldənizin adı ilə bağlıdır. II Toğrulun ölümündən sonra hakimiyyətə gəlmiş Sultan Məsud (1135-1152) Eldənizi mərhum sultanın dul qalmış arvadı Möminə xatınla evləndirir, 1136-cı ildə isə Arranı iqtidə kimi ona verib Bərdəyə yola salır. Şəmsəddin Eldəniz Naxçıvan vilayətini öz mülkərinə birləşdirir və iqamətgahını Bərdədən Naxçıvana köçürür. O, sultan sarayından iqtidə aldığı Arrandan başqa Azərbaycandan bütün cənub rayonlarını, habelə Naxçıvanı müstəqil idarə etməyə və öz adından pul kəsdirməyə başlayır. 1146-cı ildə atabey Naxçıvan vilayətini öz torpaqlarına birləşdirir və həmin dövrdən başlayaraq Naxçıvan şəhəri və vilayəti Eldəniz nəslinin irsi iqtisada çevrilir. XI əsrin II yarısından başlayaraq Naxçıvan şəhəri salcuq əmirlərinin əsas iqamətgahlarından biri idi. Yaqut əl-Həməvinin Azərbaycanın böyük şəhəri adlandırdığı "Naxçıvan (Neşəvə)" şəhəri artıq XII əsrin 40-cı illərindən başlayaraq Eldənizlər sülaləsinin nümayəndələri olan Azərbaycan atabəylərinin doğma (xass) mült-təkcə şəhəri çevrilir. Şəmsəddin Eldəniz ailəsi Möminə xatın və övladları ilə birlikdə burada yaşayır.

Mənbələrdən bu da məlumdur ki, sultanın anası və atabəyin arvadı olan Möminə xatının əsas iqamətgahı Naxçıvan şəhəri olmuşdur. 1175-ci ilin noyabrında Şəmsəddin Eldənizin arvadı və Səlcuqlu tarixinin ən məşhur xatınlarından olan Möminə xatın Naxçıvanda vəfat etmişdir. Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin siyasi həyatında mühüm rol oynayan bu ağıllı qadın Naxçıvanda torpağa tapşırıldı. Atabey Eldəniz onun qəbri üzərində məqəbrə tikdirməyə başladı. Lakin Möminə xatından bir ay sonra zəmanəsinin böyük siyasi xadimi, Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin yaradıcısı, bu dövlətin, eləcə də Naxçıvanın ixtimali-siyasi həyatında mühüm rol oynayan Şəmsəddin Eldəniz özü də vəfat etdi. Məqəbrənin tikintisi Atabey Cahan Pəhləvanın vaxtında başa çatdırıldı. Türbənin uca gövdəsini yuxarıda qapayan yazı qurşağında - abidənin baş kitabəsində yazılmışdır: "...Bu məqəbrəni dünyanın elmi adı məlumi, böyük qalib Şəmsəddin Nusrət əl-islam və vəl-müslimin Cahan Pəhləvan Atabey Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Atabey Eldəniz... dünyanın və dinin calalı, islamın və müsəlmanların namusu Ömr etdi!..." Baştaq çarçısınsın üstündə abidənin tikilmə tarixinin "məhərrəm 582" (1186-cı ilin yaz çağı olduğunu aydınlaşdırır Ə.Ələsgərdə türbə yaxınlığında olmuş baştaqın kitabəsindəki məlumatla, eləcə də tarixi qaynaqlara əsaslanaraq belə bir məntiqi nəticəyə gəlmişdir ki, "...türbə Cahan Pəhləvanın ölümündən bir az öncə bitmiş, baştaq isə onun ölümündən sonra tikilmişdir. Şübhəsiz ki, Cahan Pəhləvanın özü də bu türbədə dəfn edilmişdir".

IX-XII əsrlərdə Azərbaycanda memarlıq sahəsində intibah baş verdi. İslam dini Azərbaycan memarlığına yeni üslub gətirdi. Tarixi qaynaqlara əsasən, bu dövrdə Azərbaycanın bir sıra şəhərlərində olduğu kimi, Naxçıvan, Ordubad və Culfa şəhərlərində, iri yaşayış məntəqələrində gözəl imarətlər, məscidlər, minarələr, türbələr ucaldılmışdır. XII əsrdə Naxçıvanda memarlıq özünün inkişaf mərhələsinə qədəm qoyub, dövrünün "şeyxül-mühəndisi" adlanan Əcəmi Naxçıvanı yaradıcılığı ilə yalnız Azərbaycan memarlığına deyil, Yaxın Şərq memarlığına da güclü təsir göstərmiş. Əcəmi Naxçıvanı o dövrdə Yusif Küseyir oğlu türbəsi, Möminə xatın türbəsi, Qoşaminərə, Cümə məscidi, Darülmülk və başqa nadir memarlıq

islam mədəniyyəti adlanan mədəniyyətin tərkib hissəsi kimi inkişaf etdirdi.

Culfa yaxınlığındakı xalq arasında "Gülüştan" adlanan türbənin kitabəsi olmadıq üçün inşaat tarixi məlum deyildir. Üslub xüsusiyyətlərinə əsasən türbənin XIII əsrdə tikildiyi ehtimal edilir. İki mərtəbədən ibarət olan "Gülüştan" türbəsinin aşağı mərtəbəsi sərdabə vəzifəsini görmüş, yuxarı mərtəbə əsas etibarilə binaya memorial tikinti məhiyyəti verməyə məxsus bir quruluşdur. Başqa oxşar türbələrədən fərqli olaraq, "Gülüştan" türbəsinin əsas xüsusiyyəti ondadır ki, burada sərdabə yerin səthindən yuxarıda yerləşir. Türbənin xarici həcmi də başqa türbələrə fərqlənir: aşağı hissəsi kvadrat, yuxarı hissəsi on iki bucaqlıdır. Yuxarı on iki səthli prizma ilə kürsülük vəzifəsini görən aşağı hissəni bir-birindən geniş bir stalaktit qurşağı ayırır. Stalaktit qurşağının yuxarı hissəni təşkil edən on iki səthinin şimala yönəlmiş giriş səthindən başqa bütün səthləri daşdan oyulmuş həndəsi naxışlarla örtülmüşdür. Memar üç

nasında rast gəlir. Hər iki buxzanın XIII-XIV əsrlərdə tikildiyi ehtimal olunur.

Gənə kəndində günümüzdə qədr gəlmiş maraqlı tarixi-memarlıq abidələrindən biri də Hacı Hüseynqulu məscididir. Naxçıvan bölgəsinin ən qədim məscidlərindən biri hesab edilən abidənin daxili böyük salondan ibarətdir. Sonrakı əsrlərdə qadınların sərbəst ibadət üçün qərb tərəfdən əlavə bina tikilib kişilərə aid salona birləşdirilmişdir. Məscidin əsas qədim hissəsi daşdan tikilmiş və tavanı üç böyük daş sütun üzərində dayanır. Həm sütunların, həm də sütunla divarların arası tağıtavanla birləşdirilib. Divarların qalınlığı bir metrdir. Salonda 5 divar tağçası düzəldilib. Məscidin 12 tağıl evyanı və əlavə qonaq otağı vardır. Məscid XV əsrdə yaşamış çox nüfuzlu el ağsaqqalı Hacı Hüseynqulu tərəfindən tikdirilmişdir.

Səfəvilər dövrünə aid abidələr içərisində dini məhiyyət daşıyan binalardan məscid, təkyə, zaviyə, minarə və mədrəsələr əsas yer tutur. Belə binalardan biri də XVII əsrdə inşa edilmiş Ordubaddakı

Qadınlar üçün giriş isə şərq tərəfəndir. Tavan iki cərgə yerləşdirilmiş on dirayın üzərində dayanıb. Şərq və şimal divarın qarşısında qadınlar üçün ikinci mərtəbədə balkon düzəldilib. XX əsrdə iki dəfə bərpa və təmir olunan məscidə giriş dəhlizi və minarə əlavə olunmuşdur.

Ordubadın mülti memarlıq abidələri içərisində diqqəti daha çox cəlb edən tarixi-memarlıq abidələrindən biri də Qeysəriyyə binasıdır. Qeysəriyyə binası XVII əsrdə aid tarixi-memarlıq abidəsi olub şəhərin mərkəzində yerləşir. Uzun müddət "Zorxana" adı ilə tanınan bu bina mərkəzi səkkizbucaqlı zaldan və onun üzərini örtən dairəvi günbəzdən, günbəzi künc-lərdə saxlayan mürəkkəb quruluşlu dörd ədəd dayaqdan və dayaqlarla kənar divar taxçaları arasında yerləşən keçidlərdən ibarətdir. Qeysəriyyə sözünün mənası ləlavahirət satılması üçün nəzərdə tutulmuş örtülü bazar deməkdir. Bu tip mülti memarlıq abidəsinə yalnız dünyanın üç yerində - Səmərqənd, Təbriz və Ordubadda rast gəlinir. Ordubad Qeysəriyyəsi

xucu, zərgər, misgər, dulucus, həkak, dabbag, parça rəngləyən və başqa sənətkarlar çalışırdı. Onların hazırladıqları məmulatlar ölkədən çox-çox uzaqlarda şöhrət qazanmışdı. Hal-hazırda XVI-XVII yüzilliklərə aid ən zərif və orijinal yonulmuş məzar daşlarına Naxçıvanda, Ordubadda, Culfada, Şahbuzda və muxtar respublikanın digər rayonlarında rast gəlmək olur. Bu məzar daşları üzərində böyük məharətlə yonulmuş həndəsi, nəbəti ornamentlərlə yanaşı, insan, heyvan, quş fiqurlarına və hətta əsl menada süjet xarakterli daşıyan kompozisiyalara da rast gəlik. Bunlardan yalnız bəzək kimi deyil, həm də dəfn olunmuş şəxsin cinsini, həyatını, peşəsini əks etdirən məzar daşları üzərində qılnc, qalxan, at, qoc, qartal, təşbeh, qadınların məzar daşları üzərində iynə, sap, güzgü, qaçıq və s. təsvirlərə rast gəlik. Məzar daşları üzərində, bundan əlavə, bir çox simvolik məhiyyət daşıyan rəsmlərə də rast gəlinir. Bunlardan islamı təmsil edən Ay-uldüz, Güneşi bildirən stavtika və ya zolaqlı dairə naxışlarını göstərmək olar.

dünyaqörüşlərinin vəhdət təşkil etdiyi ölkəmizdə islam mədəniyyətinin xüsusi yeri var. Azərbaycanda bir sıra şəhərlər, eləcə də tarixən Yaxın və Orta Şərqişin əzəmətli şəhərlərindən biri olan Naxçıvan bütün böyük keçmiş ərzində islam mədəniyyətinin çoxəsrlı nailiyyətlərinin layiqincə qorunub yaşadılmasında özünəməxsus rol oynayıb. Müəyyən səbəblərdən dağılmağa məruz qalmış bəzi abidələr isə sonrakı illərdə, xüsusilə dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra təmir və bərpa olunmuş, onlara ikinci həyat verilmişdir.

Ümummillidi İlahi Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının həm tarixinin, həm mədəniyyətinin, həm də adət-ənənələrinin milli-tarixi kontekstində elmi tədqiqinə ehtiyac olduğunu göstərmisdir. Belə ki, ulu öndər Milli Elmlər Akademiyasının üzvləri ilə görüşündə XIX-XX yüzillərdə tariximizin obyektiv yazılmasının, onun düzgün tədqiq edilməsinin zəruriliyini qeyd etmişdir.

Milli və mədəni dəyərlərimizə qayidişın və tariximizin öyrənilməsi siyasetinin məntiqi davamı olaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vəsiif Talibov mədəniyyət abidələriniin əsaslı şəkildə tədqiq edilməsi, qeydə alınması, bərpa edilməsi və gələcək nəsillərə çatdırılması üçün 6 dekabr 2005-ci il tarixində "Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisindəki tarix-mədəniyyət abidələrinin qorunması və pasportlaşdırılması işinin təşkilı haqqında" sərəncam imzalamışdır. Bu sərəncama əsasən muxtar respublika ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və pasportlaşdırılması işinin təşkilı məqsədilə komissiya yaradılmışdır. İşçi qrupu muxtar respublika ərazisində 1218 abidəni qeydə almış və pasportlaşdırmışdır. Qeydə alınaraq pasportlaşdırılan bu abidələrdən 841-i yeni aşkar olunmuş və ilk dəfə elmi döviyyəyə daxil edilmişdir.

Naxçıvanın müasir inkişafında milli və mədəni dəyərlərimizə qayidişın xüsusi yer tutur. Son illər muxtar respublikada 139 məscid tikilmiş və yenidən qurulmuş, 70-dən artıq tarix və mədəniyyət abidəsi bərpa edilərək dindarların və zəvvarların ixtiyarına verilmişdir.

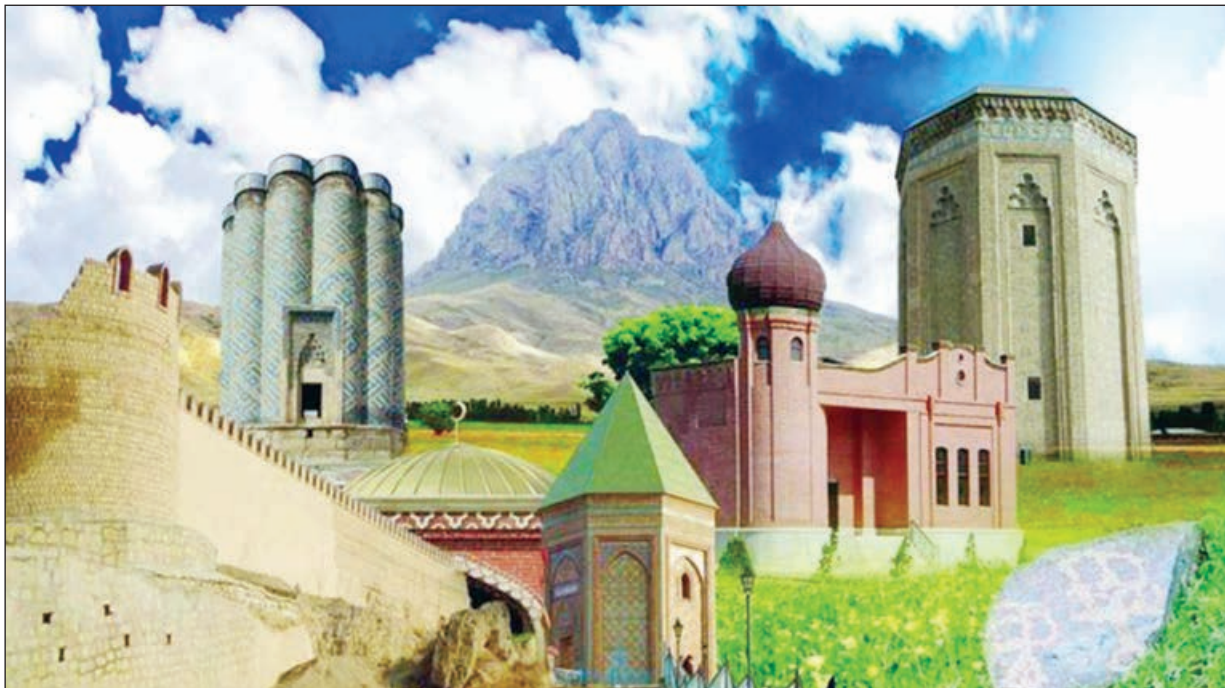
Muxtar respublika ərazisində islam mədəniyyətinin qiymətli abidələri sırasına İmamzadələr də daxildir. Müxtəlif bölgələrdə yerləşən, milli ornamentlərə və yüksək memarlıq xüsusiyyətlərinə malik İmamzadələr bərpa olunub. 1200-dən artıq tarixi abidəyə malik olan Naxçıvan özündə 57 dünya əhəmiyyətli abidəni hifz etməklə bəşər mədəniyyətini zənginləşdirir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının 2017-ci ilin mühüm iqtisadi göstəricilərinə görə Azərbaycan Respublikasının regionları arasında birincilik qazanması burada illərdən bəri aparılan ardıcıl quruculuşubda tikilmiş Xan sarayı XX əsrin əvvəllərinə qədər Naxçıvan xanlarının yaşayış evi olmuşdur. 1834-cü ildə Naxçıvanda olmuş fransız səyyah Dübə de Monpere Xan sarayını "bir neçə həyət və çoxlu zəngin bəzədilmiş otaqdan ibarət saray" kimi dəyərləndirmişdir. Xan sarayı ikimərtəbəli otaqla, iki ayrı-ayrı bələmədən ibarət olmuşdur. Bölmənin bir xan ailəsinin yaşayış yeri, digəri isə yüksək mənəbli qonaqların qəbulu üçün nəzərdə tutulmuşdu. I Kalbali xan XIX əsrin əvvəllərində burada Rusiyadan İrana gədən rəsmi nümayəndə heyətini qəbul etmişdir.

Həmin dövrdə Naxçıvan şəhərinin ən möhtəşəm memarlıq abidəsi olan Cümə məscidi Möminə xatın türbəsi yaxınlığında yerləşmişdir. XVII əsrdə Naxçıvanda olmuş fransız səyyah Tavernye Naxçıvan abidələrinə heyranlığını gizlətməmiş və Naxçıvan Cümə məscidini Asiyada ən möhtəşəm məscidi kimi qiymətləndirmişdir. Bu məscid haqqında V.Engelqard (XIX əsr) "Qafqaz" qəzetində yazmışdır: "Bu, yonulmuş daşdan hörlümlü tağılara malik nəhəng bir bina. Onun daxiliində hələ də gözəl işlənmiş oyna qabartmaların izləri var. Binaın bir hissəsi uçub tökülmüş, qalan hissəsi isə uçmaq təhlükəsi altındadır". Biz bu abidənin XIX əsrdə çekilmiş fotosundan həqiqətən də təsvir olduğuna kimi möhtəşəm olduğunu görürük. Qeyri-adi quruluşa malik olmuş bu məscid dövrünün ən böyük və yüksək memarlıq üslubu ilə tikilmiş abidəsi olduğu ehtimalını irəli sürməyə imkan verir.

Orta əsrlər zamanı Naxçıvan ərazisində fəaliyyət göstərən ən böyük və nüfuzlu xanəqahlardan biri Xanəqah Abidələr kompleksi olub. Kompleksin əsasını təşkil edən türbənin içərisində XIV əsrdən etibarən Azərbaycanda geniş yayılan hürlüfil təliminin banisi Fəzlullah Nəimi dəfn olunub. Kompleks əsaslı şəkildə bərpa olunaraq ziyarətçilərin istifadəsinə verilib. Bu gün də əhali müqəddəs məkan kimi bu abidəni ziyarət edir, məkanın mədəni salfiq və rahatlıq verdiyinə inanır.

Qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Azərbaycan bütün dövrlərdə dünyanın diqqətində olub. Müxtəlif mədəniyyətlərin,

müxtəlif şəkilli həndəsi naxışları səthlər üzərində ədə sıralamışdır ki, tamaşaçı həmişə qonşu səthlərdə müxtəlif naxışlar görür. Səthləri örtən həndəsi naxışlar Əcəmi Əbubəkir oğlu Naxçıvanı nən əsərlərindəki həndəsi naxışlarla oxşadır. Öz monumental tikinti quruluşu və ecəzkar görünüşü ilə fərqlənən abidələrdən biri də Kəngərli rayonunun Qarabəkdər kəndindəki memarlıq kompleksidir. Kompleks türbədən, qoşa minarədən və bir dini binanın qalıqlarından ibarətdir. Qoşa minarələrin XII əsrdə tikildiyi güman edilir. Qoşa minarələr birləşdirən portalın isə daha sonra (XIV əsrdə) tikildiyi fikri irəli sürüldür. Bürc tipli türbələr əsas xüsusiyyətləri Qarabəkdər türbəsinə də özünü göstərmişdir. Türbə aşağı sərdabədən və yuxarı yerüstü hissədən ibarətdir. Abidənin indi dağılmış günbəzinin konus şəkildə olduğu müəyyən edilmişdir.

Ordubad rayonunun Aza kəndi yaxınlığında yerləşən Darkənd türbəsi də maraqlı memarlıq quruluşu və dekorativ bəzək elementləri ilə fərqlənir. Türbə bismiş kərpicdən hörlümlü, orta hissəsi bürcvari türbələr biçimində olub, yuxarı hissədən sferik günbəzlə təmamlanmışdır. Abidənin dörd tərəfində yerləşdirilmiş giriş portallar qülləvari türbələrə xas olsa da, mərkəzi öyəyə soykənən, bir növ, dayaqlı divarların xatırladan quruluşla malikdir. Türbənin üzərində tünd-bənövşəyi rəngli kaşı və adi bismiş kərpicdən hörlümlü sadə naxışlar yeganə bəzək elementi. Darkənd türbəsinin mürəkkəb kompozisiya quruluşu, üzərindəki kaşı bəzəkəlinin rəngi abidənin Qarabəkdər və Bərdə türbələrindən daha sonra, XIV əsrin axırlarında və ya XV əsrin əvvəllərində tikildiyinə ehtimal verir.

XIII-XV əsrlər üçün xarakterik olan memarlıq abidələrindən biri də Naxçıvan buxzanalıdır. Günümüzdə qədr salamat gəlmiş Naxçıvan və Ordubad buxzanaları daha maraqlıdır. Memar Naxçıvandakı binaın üstünü bağlayan örtüyün sadə tağıtavan formasında adı həllindən imtina etməmiş, yüngüllüyü və dinamikliyi ilə fərqlənən konstruktiv sxem yaratmışdır. Belə konstruksiyaya respublikamızın ərazisində çox nadir hallarda təsadüf edilir. Buna müəyyən dərəcədə oxşar konstruksiyaya yalnız Ordubad buxza-

mədrəsədir. Bu bina Azərbaycanda zəmanəmizdəki salamat vəziyyətdə gəlmiş qonşu yeganə klassik mədrəsə nümunəsidir. Mədrəsə ikimərtəbəli olub, tələbələrə yaşaması üçün hücrələr, digər otaqlar, onların qarşısında kiçik evyanlardan və bir necə təsərrüfat binalarından ibarətdir. Baş şimal fasadı tərəfdən yeganə giriş yolu həyətə aparır. Fasadca çatmataqlı tağıcaların aramlı cərgəsi bir-birindən basit çıxıntılarla kürlərlə ayrılmış fasad mərkəzdə sadə baştaqla bölünmüşdür. Burələrlə başlıca kompozisiya vasitəsi nisbətən kiçiktağı tağıcaları iri portalla təzadı surətdə qarşılaşdırmaq olmuşdur. Bütün bu xüsusiyyətlərinə görə Ordubad mədrəsəsi XVI-XVII əsrlər Azərbaycan karvansaralarına çox oxşayır, lakin karvansaralardan fərqli olaraq, burada məscid mərkəzdə yerləşir. Ordubad mədrəsəsində başqa mədrəsələrdə təsadüf edilən böyükhəcmli məscidin olmaması yaxınlıqda Cümə məscidinin yerləşməsi ilə izah edilə bilər. Ordubad rayonunu Yuxarı Əylis kəndindəki Şah Abbas məscid kompleksi Ordubad mədrəsəsindən sonra yanından mədrəsə və hamam binası olmaqla indiyədək salamat gəlmiş ikinci məsciddir.

Ordubaddakı Mingis məscidinin kitabəsindən aydın olur ki, məscid hicri-qəməri təqvimli ilə 1088-ci ildə (miladi 1677-ci il) Əbdülməhəyir Ordubadının oğlu Məhəmməd Hadi tərəfindən bərpa etdirilmişdir. XVII əsrin ikinci yarısında bərpa etdirilən məscidin inşa tarixi daha əvvəlki dövrlərə aiddir. Ordubad mədrəsəsindəki məsciddən fərqli olaraq, Mingis məscidinin ibadət salonu daha geniş və işıqlıdır. Abidənin düzətili tavanı mərkəzdə qoyulmuş sütunlar və salonun kənar divarlarının üstündə yerləşdirilmişdir. Yamacda tikildiyindən şimal tərəfdən bir, cənub tərəfdən ikimərtəbəlidir. Məscidin əsas girişi şimal tərəfdəndir. Sadə biçimdə tikilən abidədə dövrün memarlıq üslubuna uyğun olaraq dekorativ elementlərdən istifadə edilməmişdir.

Ordubad rayonunun Dırıns kəndində tikildiyi və XVII əsrdə aid edilərək Böyük məscid adı ilə tanınan Cəmi Naxçıvan memarlıq məktəbi ənənələrini özündə yaşadan maraqlı tarixi-memarlıq abidələrindən biridir. İki girişli olan məscidin əsas girişi qərbəndir.

bunların ən abad və görkəmlisidir.

Naxçıvan şəhərinin cənub hissəsində yerləşən İmamzadə memarlıq kompleksinə daxil olan əsas türbə Səfəvilər dövrünə aid olan və Naxçıvan memarlıq məktəbi ənənələrini özündə yaşadan maraqlı abidələrdən biridir. Kompleksin əsasını zəhiri kompozisiyasına görə günbəzli məqəbrə ilə qülləvari türbənin birləşdirilməsindən ibarət olan kvadrat plana malik türbə təşkil edir. Türbənin daxili quruluşu isə kvadrat özlüklü sərdabə ilə stalaktitlərlə təmamlanmış sferik günbəzlə örtülmüşdür. Türbənin qüllə hissəsinin silindrinə gövdəsinin dekorativ həlli naxçıvanlı memar Əhməd Əyyub oğlu tərəfindən ucaldılmışdır. Bərdə türbəsi ilə tam eyniyyət təşkil edir. Üfüqi düzlümlü qırmızı kərpiclər və şaquli qoyulmuş göy-bənövşəyi rəngli kaşılı kərpiclər döndə-döndə təkrarlanan epigrafiik motivli bütöv bir xalını xatırladan naxış kompozisiyası əmələ gətirir. Naxçıvan İmamzadələrindən bəhs edərkən Babək rayonunun Nəhrəm kəndindəki Nəhrəm İmamzadəsi və Şərr rayonunun Xanlıqlar kəndindəki Parçı İmamzadəsinə də yaddan çıxarmamalıyıq. Hər iki abidə dövrünün memarlıq ənənələrini özündə əks etdirən maraqlı abidədir. Hər iki İmamzadə kompleksinin mərkəzində türbə və onun ətrafında digər yardımçı binalar yerləşdirilmişdir. Türbələr üstü günbəzlə örtülmüşdür. Naxçıvan memarlıq məktəbinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Hacı Məhəmməd Neqinin adı Ordubad rayonunun Dəstə kəndindəki Meydan məscidinin kitabəsində çəkilir. Memarın XVII əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratdığı məlum olur. O, Dəstə kəndindəki Meydan məscidini tikməklə bərabər eyni zamanda Vənəndçiyəni üzərində salınımsı və hal-hazırda qalıqları qalan və el arasında "Hacı Nağı körpüsü" adlanan körpünü də inşa etmişdir.

XVI əsr Azərbaycan sənətkarlığı tarixində ən zəngin dövrlərdən biri sayılır. Tarixdən məlumdur ki, Səfəvilər dövləti əmələ gələndən sonra Azərbaycan mədəniyyəti çox yüksək bir səviyyəyə çatmışdır. Bu zaman adları çox ölkələrdə məşhur olan zərgərler, parça və xalça toxuyanlar və başqa sənətkar meydana çıxmışdır. Bu dövrdə Naxçıvanın şəhər və kəndlərində çoxlu to-

Sevinc ABBASOVA,

Naxçıvan Dövlət Universitetinin Azərbaycan tarixi kafedrasının dosenti, tarix üzrə elmlər doktoru